

MAKAI JÁNOS

JURIJ DOLGORUKIJ TEVÉKENYSÉGE ÉSZAKKELET-OROSZORSZÁGBAN

A Kijevi Ruszból kivált államok közül az orosz történelmi folyamat alakulását tekintve a legnagyobb jelentőségre a Vlagyimir-Szuzdali Fejedelemség tett szert, melynek korai történetéről kevés évkönyvi adattal rendelkezünk. A 10. század végén, amikor Vlagyimir Szvjatoszlavics saját fiait állította az oblasztyok élére, Rosztovba Jaroszlávot küldte.¹ A város neve a Poveszty Vremennih Letben ezt megelőzően 862-nél és 907-nél is szerepel.² 1024-ben Jaroszlav Vlagyimirovics mint kijevi nagyfejedelem (valószínűleg Novgorodból) Szuzdalba ment, ahol leverte a varázslók által szított felkelést.³ A 11. század második felében Vszevolod Jaroszlavics fiát, Vlagyimirt küldte Rosztovba. Monomah a hosszú és nehéz utat a vjaticsok földjén át tette meg,⁴ s ezen látogatása alkalmával a kijevi Barlangkolostor mintájára templomot építtetett a városban.⁵

Az 1090-es évek közepén Msztyiszlav Vlagyimirovics állt a Rosztovi Föld élén, 1096 elején a novgorodiak érte mentek, és Novgorodba vitték fejedelemnek.⁶ Azonban hamarosan vissza kellett térnie, mert Oleg és Jaroszlav Szvjatoszlavics betört az északkeleti területekre. Msztyiszlav Szuzdal mellett, a Koloksa folyónál fivére, Vjacseszlav Vlagyimirovics támogatásával vereséget mért a Szvjatoszlavicsokra, majd ismét Novgorodba távozott.⁷ A 12. század elején Monomah a kiskorú Jurijt küldte a Rosztovi Földre⁸ és „Intelmei” szerint apja halála után maga is többször járt Rosztovban.⁹ Ebben az időszakban alapította meg Monomah Vlagyimir Zalesszkijt,¹⁰ a fejedelemség későbbi fővárosát.

Jórészt ezekre az adatokra támaszkodott A. Ny. Naszonov és V. A. Kucskin is a Rosztov-Szuzdali Fejedelemség területe kialakulásának vizsgálata során. Naszonov legfontosabb megállapításai a következők voltak: az északkeleti területe Kijev fennhatósága a 10. század végétől vagy a 11. század elejétől nem később terjedt ki. Jaroszlávot apja feltételezhetően már az után küldte oda, hogy a Novgorod feletti dél-orosz hatalom megszilárdult.

A 10. században az Orosz Föld Rosztovhoz fűződő kapcsolatai nyilvánvalóan az adózásra szorítottak. Lehetséges, hogy a varázslók által vezetett felkelés leverése után Jaroszlav, aki csak rövid ideig tartózkodott északkeleten, Olga fejedelemasszony novgorodi ténykedéséhez hasonlóan, pogosztokat állított fel, és adókat vetett ki. Jaroszlav halála után a terület fiai, először Szvjatoszlav, majd Vszevolod hatalma alá került, de a 11. század kezdetétől a század végéig az orosz fejedelmek közül senki sem uralkodott a Rosztovi Földön. Monomah első északkeleti utazása 1068–1072-re tehető. Ekkorra kell datálni a rosztovi Szent Istenanya-templom építését. Rosztov városa Monomah idejében már nem a Szara folyónál helyezkedett el, hanem a Rosztovi-tó partján. Elképzelhető, hogy éppen ő telepítette át. Msztyiszlav Vlagyimirovicsot apja 1093–1094-ben küldte Rosztovba fejedelemnek. Két év múlva Monomah Novgorodba vitte át Msztyiszlávot, fejedelmi székhellyé Szuzdalt, fejedelemmé pedig a kiskorú Jurijt tette meg, s ettől kezdve a Rosztov-Szuzdali Földnek megkülönböztetett figyelmet szentelt. Nem kétséges, hogy az oblaszty központja Rosztov maradt, melyet a 10. század első felében Rosztov Velikijnek

neveztek, de Szuzdal jelentősége növekedett. A Kljazma menti Vlagyimir alapításiára 1108-ban került sor.¹¹

Kucskin azt feltételezte, hogy a feudális adók és a bíráskodás Rosztovi Földre való kiterjesztésének első központja Beloozero volt. A terület birtokbavételét Novgorod kezdte el, de amikor a Rurikovicsok megjelentek Kijevben, és az északeleti földek a déli Orosz Földtől kerültek függő viszonyba, Beloozero Rosztovnak engedte át a helyét. Ellentmondott azoknak a kutatóknak, akik a Rosztovi Oblaszty vagy a város létét már a 9. századra vonatkozóan elismerték. A. A. Sahmatovra hivatkozva úgy vélte, hogy Rosztov említése 862-nél s 907-nél csak a 12. század eleji évkönyvről „betoldása”. Kucskin szerint Szvjatoszlav Jaroszlavics nagyfejedelem csak a terület egy részét birtokolta, és halála után Beloozero, valamint a Volga-mente ismét Vszevolod Jaroszlavics kezébe került. Vszevolod kijevi uralkodása idején a Rosztovi Földnek nem volt saját fejedelme, valószínűleg a kijevi fejedelem poszadnyikjai igazgatták. Az 1097 elején északkeletre érkező Vjacseszlav távozását a források nem említik. Elképzelhető, hogy Msztjiszlav Novgorodba való visszatérése után Monomah őt tette meg fejedelemmé. Vjacseszlav legfeljebb 1107-ig állt Rosztov élén. Részben Jurij Vlagyimirovics uralkodásának kezdetét tárgyalva Kucskin foglalkozott az oblaszty elnevezésének megváltozásával is. Arra a megállapításra jutott, hogy a Szuzdali Föld kifejezés a 12. század 30-as éveinél korábban jelent meg. A század közepére viszont Szuzdal lett a legjelentősebb város, és az egész területet nem rosztovinak, hanem szuzdalinak kezdték nevezni.¹²

Mint láttuk, a történetírásban Dolgorukijként ismeretes Jurij Vlagyimirovicsot apja tette meg szuzdali fejedelemnek. Jurij Monomah nyolc fia közül az egyik legfiatalabb volt. A kutatók Tatyiszev nyomán születését sokáig 1090-re datálták.¹³ Azonban egy évkönyvi adat alapján ez megkérdőjelezhető. Vjacseszlav Vlagyimirovics 1151-ben azt mondta Jurijnak, hogy ő már szakállas volt, amikor öccse megszületett¹⁴. Ebből az következik, hogy Vjacseszlav legalább 15-17 évvel volt idősebb Jurijnál, s mivel Vjacseszlav születése 1080-tól korábbra nem tehető, Dolgorukij nem 1090-ben, hanem 1095–1097 körül született¹⁵. Minthogy fejedelemségének első éveiben Jurij még kiskorú volt, Monomah egy másik Jurijt állított mellé¹⁶, Georgij Simonovics kijevi bojár, aki fia helyett a területet irányította¹⁷.

A Monomah haláláig terjedő időszakban a szuzdali fejedelem nevéhez egyetlen jelentősebb esemény fűződött: 1120-ban Jurij győzelemmel végződött hadjáratot indított a Volgai Bolgárország ellen¹⁸. A támadást minden bizonnyal több tényező motiválta. A bolgárok korábban veszélyt jelentettek a területre nézve. Arról van adatunk, hogy 1107-ben Szuzdalra támadtak. A Nyomdai Évkönyv szerint az emberek, mivel nem volt fejedelmük, kezdetben nem tudtak nekik ellenállni. Később a szuzdaliak kitörték a városukból, és szétverték az ellenséges csapatokat¹⁹. Elképzelhető az is, hogy az 1120. évi hadjáratot az oroszok a kunok kérésére vezették. Az utóbbiakra többek között a volgai bolgárok nyomása nehezedett, s ekkortájt éppen az a kun kánság szenvedett tőlök vereséget, amelyhez Vlagyimir Monomahot rokoni kapcsolatok fűzték²⁰.

A Rosztov-Szuzdali Fejedelemség Kijevtől való elszakadásával kapcsolatban több nézet alakult ki. V. A. Kucskin szerint „Vlagyimir Monomah halálával megszűnt a Rosztovi Föld függése Dél-Oroszországtól. Jurij Dolgorukij szuverén fejedelem lett²¹. Véleményünk szerint ez a nézet adatokkal nem támasztható alá. Az Ipatij-évkönyvből kiderül, hogy Monomah temetése után fiai, köztük Jurij is, visszatértek saját volosztyukba²², az azonban nehezen képzelhető el, hogy az ener-

gikus és határozott Msztyiszlav uralkodása idején öccse, Jurij Kijevtől teljesen függetlenül intézhette volna az északkeleti ügyeket.

A. Ny. Naszonov úgy vélte, a Rosztovi Föld a 12. század 40-es éveiben még nem szabadult fel Kijev politikai gyámkodása alól. Bizonyítéknak a Szuzdalból délre küldött adót tekintette²³. Megállapításával sem a lengyel Andrzej Poppe, sem honfitára, V. A. Kucskin nem értett egyet. Mindhárman a források egy fontos adatából indultak ki. Eszerint 1134-ben Jurij Vlagyimirovics Perejaszlavlot szerezte meg bátyjától, Jaropolk Vlagyimirovics kijevi fejedelemtől, cserébe pedig átadta egyebek mellett Szuzdalt és Rosztovot, de nem az egész volosztyot²⁴. Poppe, Naszonovval szemben, arra a következtetésre jutott, hogy északkeleten a fenti eseményeket lehetővé tevő szerződés megkötése után is Jurij Dolgorukijé maradt a vezető szerep²⁵. Kucskin azzal egészítette ki Poppe koncepcióját, hogy Jurij csak a fejedelemség főbb területeinek adóját adta át Jaropolknak, a többi jogot pedig megtartotta magának. Számára egyértelműnek tűnt, hogy a Jurij Dolgorukij által egy időszakban fizetett adó az 1130-as évek kompromisszumainak eredménye volt, nem pedig a Rosztovi Oblaszty Orosz Földtől való tradicionális függésének megnyilvánulása.²⁶

Az elszakadás időpontját tekintve B. A. Ribakov álláspontját tartjuk leginkább elfogadhatónak, mely szerint a Rosztov-Szuzdali Fejedelemség Kijevtől a többi orosz területtel együtt 1132–1135 között különült el.²⁷

1132-ben Msztyiszlav Vlagyimirovicsot Jaropolk Vlagyimirovics váltotta fel a kijevi trónon. Kettőjük korábbi megállapodása értelmében Perejaszlavlot Vszevolod Msztyiszlavics kapta. Perejaszlavira Jurij Dolgorukij is pályázott, és Vszevolodot elűzte onnan. Jaropolk azonban elhívta Jurijt a városból, majd másik unokaöccsét, Izjaszlav Msztyiszlavicsot küldte fejedelemnek. 1134-ben – a már ismertetett módon – Jurij mégis megszerezte Perejaszlavlot. Ezúttal viszont az Olgovicsok nem nyugodtak bele a változásba, s a kijevi fejedelem engedményre kényszerült: Perejaszlavl élére másik öccsét, Andrej Vlagyimirovicsot állította. Ugy tűnik, Jurij tudomásul vette, hogy kudarcát nem Jaropolk okozta, mert 1135-ben már vele és már fivéréivel együtt harcolt az Olgovicsok ellen.²⁸

Véleményünk szerint a fenti események ismertetése bizonyítja, hogy közvetlenül Msztyiszlav Vlagyimirovics halála évében Jurij Dolgorukij még nem szakította el az északkeleti területeket Kijevtől. Ha szembe is került Jaropolk Vlagyimirovicssal, nem vonta ki magát bátyja hatalma alól. A nézeteltéréseket közte és Jaropolk között távolról sem a Rosztov-Szuzdali Fejedelemség függetlenségi törekvései, sokkal inkább a nemzeti rangsorrend betartása körül támadt bonyodalmak okozták. Jurij legfőbb politikai célja a kijevi trón megszerzése volt, s ehhez a Perejaszlavl Fejedelemséget mint ugródeszkat kívánta felhasználni. A Rosztov-Szuzdali Fejedelemség csak azután lett igazán fontos számára, hogy ideiglenesen le kellett mondania Dél-Oroszországgal kapcsolatos terveiről. Ezért Ribakov megállapítását úgy módosíthatjuk, hogy az északkeleti területek nem 1132–1135 között, hanem 1135 után szakadtak el Kijevtől.

A fejedelemség önállóvá válását több tényező is elősegítette, melyek közül a legfontosabb az uralkodói hatalom volt. A gyéren lakott terület kiépítése a fejedelmek irányításával kezdődött meg. Mint ismeretes, a népesség a Dnyeper vidékéről jelentős mértékben északkelet felé vándorolt, ahol topográfiai adatok egész sora megegyezik olyan elnevezésekkel, melyek az egykori Orosz Földön találhatóak: a Trubezs folyó melletti Perejaszlavl Juzsnijnak Perejaszlavl Zalesszkij és Rjazanysz-

kij felel meg azonos nevű folyók partján. A Libegynek, a Dnyeper jobb oldali mellékfolyójának elnevezését két Libegy ismétli Vlagyimirban és Rjazanyban stb.²⁹ Mivel a bojár földbirtoklás a Szuzdali Fejedelemségben a 12. században még nem volt elterjedt jelenség,³⁰ a délnyugatról érkezett órosz lakosság elsősorban a fejedelemtől került bizonyos fokú függésbe. Ily módon a helyi arisztokrácia erőtlensége, amely csak a 12. század közepéig volt jellemző, lehetővé tette, a kolonizáció pedig biztosította a fejedelmi hatalom döntő szerepét a terület ügyeinek intézésében.³¹

A Kijevtől való elszakadásra a kedvező földrajzi helyzet is hatást gyakorolt. A kunok itt nem jelentettek veszélyt, mert a sztyeppe messze volt. Ez Északkelet-Oroszország számára viszonylagos biztonságot jelentett. Másrészt a szuzdali fejedelmek kezében volt a Volga, melynek partjain helyezkedtek el a Kelet szláv szőrmeárut és viasz szfvesen vásárló országai.³²

Délen még tartott a viszály a Monomah-utódok és az Olgavicsok között, amikor Vszevolod Msztyiszlavics novgorodi fejedelem két alkalommal is támadást vezetett a Rosztov-Szuzdali Fejedelemség ellen. Az első hadjárat 1134-ben indult. A novgorodi csapatok a Volgán vonultak fel, de a Dubna folyó torkolatából visszafordultak.³³ A Novgorodi Első Évkönyv alapján egyértelmű, hogy egyrészt Vszevolod Msztyiszlavics fivérét, Izjaszlavot akarta szuzdali fejedelemmé tenni,³⁴ másrészt ettől az időszaktól kezdődtek azok a novgorodi-szuzdali konfliktusok, amelyek a 12-13. század fordulójáig tartottak, amikor is a két állam között szilárdabb határ jött létre. A viszály forrását ezúttal is a novotorzsoki volosztyok (a Volga felső folyásánál hozzájuk tartozó területekkel együtt) jelentették.³⁵ 1134 utolsó napján a novgorodiak megismételték a támadást, azonban 1135 januárjában a Zsdanja-hegyen vívott csatában vereséget szenvedtek.³⁶

Az 1134–1135. évi háború megmutatta, hogy a rosztov-szuzdali területek a nyugat felől induló támadásokkal szemben védtelenek voltak,³⁷ ezért a visszatérő és a déli ambícióit egyelőre feladni kényszerülő Jurij Dolgorukij erődök építésébe kezdett. A Nyikon-évkönyv szerint Jurij 1134-ben erődöt alapított a Volgába ömlő Nerl folyó torkolatánál, Konsztantynnak nevezte el, és templomot is emeltetett benne.³⁸ Mivel Zsdanja-hegy a Nerl mellékfolyója mellett található, az 1135 elején lezajlott csata és az építkezés között az összefüggés nyilvánvaló. Mindössze az évkönyv által megadott évszám szoruló módosításra: Ksznyatyin (ez az elnevezés honosodott meg) alapítására már csak azért sem kerülhetett sor 1135 előtt, mert 1134-ben a fejedelem Dél-Oroszországban volt.³⁹

Az utókor Jurij Dolgorukij tevékenységéből elsősorban Moszkva alapítását emeli ki. Ezzel kapcsolatban az Ipatyij-évkönyv a következő eseményeket őrizte meg: 1147-ben „Jurij üzenetet küldött Szvjatoszlávnak, amelyben megparancsolta, hogy hódítsa meg a Szmolenszki Volosztyot. Szvjatoszlav elindult, és leigázta a Protva folyó mentén élő goljagyokat, druzsinája pedig sok foglyot szerzett. (Jurij – M. J.) A következő üzenetet küldte (Szvjatoszlávnak – M. J.): „Testvérem! Jöjj hozzám Moszkvába!” Szvjatoszlav fiával, Oleggel és kis létszámú druzsinájával elindult. Magával vitte Vlagyimir Szvjatoszlavicsot is. Oleg előrement Jurijhoz, és egy párdcut adott neki. Utána megérkezett apja, Szvjatoszlav is, akit (Jurij – M. J.) pénteken, a Szent Istenanya dicsőségének napján szívélyesen, csókkal fogadott. (Mindenki – M. J.) vidám volt. Másnap Jurij megparancsolta, hogy nagy lakomát rendezzenek, (amivel – M. J.) kifejezte nagy tiszteletét, és szeretete jeléül gazdagon megajándékozta Szvjatoszlávot, fiait, Oleget, valamint Vlagyimir Szvjatoszlavicsot, Szvjatoszlav előkelő embereit, és így bocsátotta őket újukra”.⁴⁰

A fenti évkönyvrészletből Moszkva vonatkozásában mindössze annyi derül ki, hogy a település 1147-ben már létezett. Alapítását azért szokás erre az évre datálni, mert pontosabb időpontja nem ismeretes, és a forrásokban 1147-nél bukkan fel először. Moszkva (az évkönyv szerint: Moszkov) ekkor a novgorodi-szuzdali háború diplomáciai szempontból ugyan nem jelentéktelen, alapjában véve azonban mellékes helyszíne volt.

A Novgoroddal folytatott harcokat ezúttal Jurij Dolgorukij kezdeményezte, mivel – mint láttuk – elfoglalta Novij Torgot (Torzsokot) és az egész Msztát (a Mszta folyó melletti területeket). Szvjatoszlav Olgovics a szövetségese lett, a kijevi fejedelem viszont a novgorodiak segítségére sietett. Izjaszlav Msztyiszlavics 1148-ben érkezett meg Novgorodba, ahol fia, Jaroszlav fogadta. Izjaszlavot igen lelkesen üdvözölték a városban, s ő Jaroszlávval együtt olyan intézkedéseket tett, melyek tovább fokozták népszerűségét: lakomát rendezett a novgorodiaknak, majd a következő napon a vecse összehívására került sor. Ezután a novgorodiak a pszkoviak és a karjalaiak a fejedelemmel együtt vonultak a Jurij Dolgorukij elleni harcba.⁴¹

Az 1149. év elejének háborús eseményeit a források egymástól eltérően ismertetik. A Lavrentyij-évkönyv csak annyit ismer el, hogy Izjaszlav csapatai Uglecse Poljéig jutottak el,⁴² a szuzdali veszteségekről nem tesz említést. Az Ipatyij-évkönyvben viszont részletes leírás található. Észerint Izjaszlav az északi erőkkel a Medvegyica folyó torkolatához vonult, ahol csapataival fivére, Rosztyiszlav Msztyiszlavics szmolenszki fejedelem csatlakozott hozzá. Onnan vízi úton, a Volgán Ksznyatyinhoz mentek. Miután Jurijjal nem sikerült megegyezni, Izjaszlav és Rosztyiszlav területeket foglalt el a Volga mindkét partján, és Uglecse Poljéhoz vonult, majd tovább, a Mologa folyó torkolatához, ahonnan csapatokat küldtek Jaroszlavl elfoglalására. Ez utóbbi, úgy tűnik, nem sikerült, viszont sok foglyot ejtettek. A hadjárat időjárásváltozás miatt fejeződött be. Rosztyiszlav Msztyiszlavics visszatért Szmolenszkbe, Izjaszlav Msztyiszlavics pedig Novgorodba.⁴³ A Novgorodi Első Évkönyv az Ipatyij-évkönyv adatait azzal egészíti ki, hogy a Volga mentén hat kisvárost (esetleg kisebb erődöt: gorodok) sikerült bevenni és 7000 foglyot szerezni.⁴⁴

Véleményünk szerint a Lavrentyij-évkönyv egyszerűen elhagytja az ellenséges koalíció által elért eredményeket, míg a másik két forrás felnagyítja azokat. Furcsa, hogy a harcias Jurij Dolgorukij védelmi lépéseiről vagy ellentámadásáról egyetlen adat sem maradt fenn. A Msztyiszlavicsok által a Szuzdali Fejedelemségre mért csapás nem volt jelentékeny, sőt úgy tűnik, hogy a támadás nem is érte el a célját. 1149-ben a torzsoki és a Mszta folyó melletti területek adóját, hiszen a küzdelem elsősorban azért folyt, Jurij nem adta vissza. Arra csak a következő évben, 1150-ben került sor.⁴⁵

Az 1149. évi események bizonyítják, hogy a Szuzdali Fejedelemség és a Novgorodi Voloszty határán ekkorra egy sor erődítmény épült fel. Konsztantyinon kívül már állt Uglecse Polje és valószínűleg Mologa is.⁴⁶ A Novgorodi Első Évkönyv által említett hat városból a másik három V. A. Kucskin szerint Tver, Sosa és Dubna volt. Kucskin úgy vélte, a 12. század 40-es éveinek végére Jurij Dolgorukij a Volga mellett és mögött egy sor várost épített, hogy a határ menti területeket megerősítse. Ezt Kucskin a rosztovi és a novgorodi földek közötti határ kialakításának bizonyítékaként értelmezte, és vitába szállt A. Ny. Naszonovval, aki a Volga felső folyásánál a Rosztov és Novgorod közötti határ létrejöttét a 12. század utolsó negyedére és a 13. század elejére tette,⁴⁷ holott az – legalábbis Kucskin véleménye szerint – már a 12. század 30-40-es éveire kialakult.⁴⁸

1135 és 1149 között Jurij Dolgorukij elsősorban a Rosztov-Szuzdali Fejedelemség kiépítésével, megerősítésével foglalkozott. Számára ez olyan bázist jelentett, melyre támaszkodva a siker reményében harcolhatott a kijevi trónért. 1149-től kezdve érdeklődésének homlokterében egyértelműen a déli ügyek álltak. Háromszor is megszerezte Kijevet, de az északkeleti területek irányítását sem engedte ki a kezéből. Aktivitása a Szuzdali Fejedelemségben természetesen csökkent, ami azonban nem jelentette azt, hogy a városok, az erődök és a templomok építése befejeződött volna.

Az 1152. évnél a Nyomdai Évkönyvben az olvasható, hogy Jurij a Szuzdali Fejedelemségben tartózkodott, és sok templomot építtetett: Borisz és Gleb templomát a Nerl mellett, Szuzdalban a Megváltóról, Vlagyimirban pedig a Szent Györgyről elnevezett templomot. A forrás szerint Perejaszlavl városát áttelepítette a Klescsin-tótól (nyilván ismert helyére, a Trubezs folyó mellé), és megalapította Jurjevet,⁴⁹ a későbbiekben Jurjev Polszkijnak nevezett települést. 1154-ben Jurij Dolgorukijnak fia született: Vszevolod, aki a keresztségben a Dmitrij nevet kapta. Az ugyanabban az évben a Jahroma folyónál megalapított települést róla nevezték el Dmitrovnak.⁵⁰

A Tveri Évkönyv Jurij Dolgorukijnak tulajdonítja Moszkva erődjének építését is.⁵¹ Ezt azonban a forrás által megadott évben, 1156-ban Jurij aligha irányíthatta, mert Dél-Oroszországban volt.⁵² Ha az építkezés 1156-ban kezdődött el, akkor Andrej Jurjevics nevével kell összefüggésbe hoznunk.⁵³ Azonban Jurij Dolgorukijnak mindenképpen volt szerepe az erőd létrejöttében, mert a terület korábbi „birtokosát”, Sztjepan Kucsát ő végeztette ki, s így Moszkvát is megszerezte tőle.⁵⁴

Jurij Dolgorukij mint szuzdali fejedelem tevékenységét összességében pozitívan értékelhetjük, mert elősegítette az északkeleti területek kiépülését és megerősödését. Egyértelműen ugyan csak három település (Ksznyatyin, Jurjev és Dmitrov) alapítása kapcsolódik a nevéhez, azonban – mint láttuk – még többről valószínűsíthető ugyanez, a templomok építésének jelentőségét pedig aligha kell különösbene ecsetelni. Uralkodása idején az állam területe jelentős mértékben gyarapodott, bár a határok pontos megállapításához a rendelkezésre álló források nem elégségesek. A 11. század végén a Kijevi Rusz északkeleti része, melyből később Dolgorukij Szuzdali Fejedelemsége kialakult, egy megközelítőleg észak-déli irányban húzódó keskeny terület volt. Északi és déli végpontjai kb. 700 kilométerre voltak egymástól, míg kelet-nyugati irányban 150-250 kilométer lehetett a kiterjedése. A legjelentősebb központnak Rosztov, illetve Beloozero számított, de még olyan városok, mint Szuzdal és Jaroszlavl is a határ közelében helyezkedtek el. Jurij Dolgorukij uralkodása alatt az északi és keleti határok nem módosultak. Annál jelentékenyebb változások történtek viszont délnyugaton és délen. Délnyugaton, a Volga felső folyásánál – kb. 200 kilométeres szakasról van szó – újabb területek kerültek szuzdali ellenőrzés alá, s déli irányban is megközelítőleg ennyivel tolódtak ki a határok. Az utóbbi vonatkozásban fontos támpont számunkra Dmitrov alapítása, és Moszkva többszöri említése az évkönyvekben. Mivel a Kljazma forrásvidéke éppen a két település között található, ennek a folyónak a felső és középső folyása – egészen a 12. század elején alapított Vlagyimirig – a Szuzdali Fejedelemséghez került. A délebbre lévő Moszkva folyónak viszont csaknem a teljes alsó szakasza vált az 1130-as évek második felében már önálló északkeleti orosz állam részévé.⁵⁵

Érdeemes röviden kitérnünk a Jurij Dolgorukij nevével kapcsolatba hozható települések jellegének kérdésére. Újabban F. Font Márta éppen e folyóirat hasáb-

jain utalt arra, hogy a Kijevi Oroszország városaival foglalkozó munkákban zavarónak tűnik számára a „város” fogalma. Ő a Kijevi Rusz városain – ha át is veszi a szovjet szakirodalom szóhasználatát – általában települést ért; amelyek közül kiemelkedő szerep jutott a védelem szempontjából megerősített adminisztratív-igazgatási központoknak.⁵⁶ A fent említett északkeleti települések egy részénél (például Konsztantinnál) a határvédő szerep egyértelműen kimutatható. Dmitrov esetében pedig az évkönyv szövegéből nem csak az derül ki, hogy Dolgorukij fia születése fölött érzett örömeiben alapított várost. Sőt, ismeretes, hogy Vszevolod (Dmitrij) a fejedelem fiai közül utolsóként látta meg a napvilágot, tehát az élmény az apa számára egyáltalán nem volt új. Az évkönyv szerint Vszevolod születése és a városalapítás idején Jurij fejedelem éppen adószedő körúton járt a Jahroma folyónál,⁵⁷ vagyis a település létrejöttét az adószedés szempontjai legalább annyira – ha nem jobban – befolyásolhatták, mint Dolgorukij érzelmei. Véleményünk szerint a szuzdali fejedelem nevével összefüggésbe hozható települések mindegyike adminisztratív-igazgatási központ volt. Értelemszerűen azok is elláttak ilyen feladatokat (adószedés, bírászkodás), amelyeket katonai szempontok figyelembe vétele alapján építettek. F. Font Márta definíciója alkalmazható a Jurij Dolgorukij uralkodása előtt alapított északkeleti városokra is, mivel ezek, mint például Szuzdal vagy Beloozero, létrejötte sem a társadalmi munkamegosztás következménye volt, és a távolsági kereskedelemben játszott szerepüket sem lehet Kijevéhez vagy Novgorodéhoz hasonlítani.

A városok és az erődök alapítása,⁵⁸ nem csak a fejedelemség szuverenitását biztosította, hanem az uralkodói hatalmat is tovább növelte. Ez utóbbinak a Kijevi Ruszban játszott szerepével kapcsolatban a szovjet történettudományban nem alakult ki egységes álláspont. Az L. V. Cserepnin, O. M. Rapov és mások által képviselt teória egyenesen az obscsina földjének „fejedelmivé tételé-”t hangoztatja,⁵⁹ míg az elsősorban I. Ja. Frojanov nevével fémjelzett „leningrádi iskola” a fejedelmi hatalomnak kisebb jelentőséget tulajdonít.⁶⁰ Frojanovnak a Régi Oroszország obscsinai jellegéről alkotott (pontosabban: felújított) koncepciója alapján Ju. V. Krivosejev a társadalmi küzdelmeket és a feudális viszonyok keletkezésének problematikáját vizsgáló tanulmányában Északkelet-Oroszországra vonatkozóan még a 12. század második felében sem tartotta dominánsnak a fejedelmi hatalom szerepét.⁶¹ Hozzánk ebben a kérdésben összességében a Frojanov-teória áll közelebb. Igen figyelemre méltó például a leningrádi szerző azon értékelése, amely szerint az órosz fejedelemtől mint patrimoniális uralkodóról alkotott nézetek megalapozatlanok,⁶² azonban a Szuzdali Fejedelemség történetének 1135 és 1157 közé eső szakaszában a fejedelmi hatalomnak nagyobb jelentőséget kell tulajdonítanunk, mint azt a „leningrádi iskola” teszi. A hatalmi képlet három fontos eleme (a fejedelem és a kísérete, a törzsi arisztokrácia és a szabad harcosok) ugyan északkeleten is létezett, de a források a fejedelem szerepét domborítják ki. Megfelelő adatok hiányában (példának okáért a vecsét ezzel az időszakkal kapcsolatban még csak nem is említik az évkönyvek) pedig nagyon óvatossá kell lennünk a másik két tényező szerepének megítélésében.

Jurij Dolgorukij északkeleti tevékenységét értékelve arról sem szabad elfelejtenünk, hogy a fejedelem külpolitikája nem vette eléggé figyelembe a terület érdekeit, sokkal inkább egyéni ambícióit tükrözte. A Kijevvel és Novgoroddal támadt konfliktusok következményeit 1149-ben a Szuzdali Fejedelemségnek kellett viselnie, s ami még súlyosabb volt, 1152-ben a betörő bolgárokkal szemben –

valószínűleg a fejedelmi druzsina távolléte miatt – a helyi erők egyedül kényserültek felvenni a harcot.⁶³

Jurij kijevi uralkodása (1155–1157) nem jelentette azt, hogy – amint A. Ny. Naszonov feltételezte⁶⁴ – az északkeleti területek ismét az Orosz Föld (Dél-Oroszország) fennhatósága alá kerültek. Inkább ennek az ellenkezője következett be: Rusz déli része került rövid ideig az északkeleti fejedelem fennhatósága alá. Jurij Dolgorukij kijevi trónja nem biztosította Suzdal feletti hatalmát.

1155-től csökkent Jurij közvetlen befolyása északkeleten, a Suzdali Fejedelemség további felemelkedéséhez viszont olyan uralkodóra volt szükség – lévén a fejedelmi hatalom a meghatározó tényező –, aki nem a kijevi nagyfejedelmi címnek nevezett délibábot kergette, hanem energiáját a helyi ügyek intézésének szentelte.

Jegyzetek

- 1 Poveszty Vremennih Let (a továbbiakban: PVL). Moszkva–Leningrád (M-L), 1950. Cs. I, 282.
- 2 PVL, 215, 221.
- 3 PVL, 299.
- 4 PVL, 360.
- 5 Patyerik Kijevo-Pecszerszkovo monasztirja (a továbbiakban: Patyerik). 1911, 9.
- 6 PVL, 351.
- 7 PVL, 372.
- 8 Patyerik, 189.
- 9 PVL, 362, 363.
- 10 Novgorodszkaja Pervaja Letopisz sztarsevo i mladsevo izvodov (a továbbiakban: NPL). M.-L., 1950, 467.
- 11 A. Ny. Naszonov: „Russzkaja zemlja” i obrazovanyije tyerritorii Drevnyerusszkovo goszudarsztva. M., 1951, 173-183.
- 12 V. A. Kucskin: Rosztovo–Suzdalszkaja zemlja v X – pervoj tretyji XIII. vekov. – Isztorija SZSZSZR, 1969/2, 63-75.
- 13 V. Ny. Tatyiscsev: Isztorija Rosszjijszkaja. T. II. M.-L., 1953, 96.
- 14 Polnoje Szobranijije Russzkih Letopiszzej (a továbbiakban: PSZRL). T. II. M., 1962, 430.
- 15 N. A. Kucskin: i.m. 72.
- 16 Patyerik, 189.
- 17 V. A. Kucskin: i.m. 75.
- 18 PSZRL, t. I. 292.
- 19 PSZRL, t. XXIV, Petyerburg 1921, 73.
- 20 P. P. Tolcsko: Drevnyaja Rusz. Kijev, 1987, 105.
- 21 V. A. Kucskin: i.m. 21.
- 22 PSZRL, t. II, 289.
- 23 A. Ny. Naszonov: i.m. 170-171, 185.
- 24 PSZRL, t. I. 302; t. II. 295.
- 25 A. Poppe: Ucsregyityelnaja gramota Szmolenszkoj jepiszkopii. – Arheologicseszki jzsegodnyik za 1965 god. M., 1966, 67-68.
- 26 V. A. Kucskin: i.m. 77.
- 27 B. A. Ribakov: Kijevszkaja Rusz i russzkije knyazszesztva XII-XIII. vv. M., 1982, 548.
- 28 PSZRL, t. I. 301-304; t. II, 294-298.
- 29 A. I. Popov: Geograficseszkije nazvanyija. M-L, 1965, 59-60.
- 30 A. A. Zimin: Holopi na Ruszi. M. 1973, 246-253.
- 31 Az uralkodók tevékenységének jelentőségére már Sz. M. Szolovjov is felhívta a figyelmet: Isztorija Rosszii sz drevnyejsih vremjon. Kny. I, t. II, M. 1959., 533. V. O. Kljucszvskij is csatlakozott egykori tanára véleményéhez, sőt utalt a helyi vezető réteg és a kolonizáció szerepére is. Kifejtette, hogy Vlagyimir-Suzdalban a Dnyeper mellékéről szakadatlan hullámban érkező orosz telepeseket a fejedelmek juttatták földhöz, ők alapították, építették a városokat. A fejedelmi tevékenységet nem,

- illetve alig befolyásolta a régi törzsi központok magatartása. Vlagyimir-Szuzdal földjén minden a fejedelmek akarától függött. Ismerteti: *Bartha Antal*: Az etnikai-állami egység gondolata a „Poveszty Vremennih Let”-ben – Történelmi Szemle, 1970/1. 7.
- 32 *B. A. Ribakov*: Kijevszkaja Russz..., 547.
- 33 PSZRL, t. I. 302; NPL, 23.
- 34 NPL, 23.
- 35 *A. V. Kuza*: Novgorodszkaja zemlja. In. *Drevnyerusszkije knyazsesztva X-XIII. vv. M.*, 1975, 197.
- 36 PSZRL, t. I. 303; NPL, 23.
- 37 *A. Ny. Naszonov*: i.m. 185. *V. A. Kucskin*: i.m. 80.
- 38 PSZRL, t. IX, M., 1965, 158.
- 39 *A. Ny. Naszonov*: i.m. 185. *V. A. Kucskin*: i.m. 80.
- 40 PSZRL, t. II. 339–340.
- 41 NPL, 28; PSZRL, t. II. 369-370.
- 42 PSZRL, t. I. 320.
- 43 PSSZRL, t. II, 370-372.
- 44 NPL, 28.
- 45 PSZRL, t. II, 393.
- 46 Mologát az évkönyvek is említik. Későbbi adatokból ismeretes, hogy a település a Mologa folyó volgai torkolatánál helyezkedett el. A legtávolabbi pont, ameddig Izjaszlav és Rosztyiszlav Msztyiszlavics eljutott, éppen a Mologa torkolata volt. Ott elég sokáig időztek, várva a Jaroszlavlhoz küldött katonák visszatérését. A csapat állomásoztatásának a Mologa torkolatánál csak akkor lehetett értelme, ha ott már település volt: *V. A. Kucskin*. i.m. 81.
- 47 *A. Ny. Naszonov*: i.m. 193, 195-196.
- 48 *V. A. Kucskin*: i.m. 81.
- 49 PSZRL, t. XXIV. 77. Jurjev alapításának hozzátétőleges idejét Georgijevszkij (Szent György)-székesegyházával kapcsolatos két feljegyzés világítja meg. A székesegyház 1151-ben épült. Ekkorra Jurjev már létezett: *V. A. Kucsin*: i.m. 82.
- 50 PSZRL, t. XV, M., 1965, 221, t. XXIV. 77.
- 51 PSZRL, t. XV, 225.
- 52 PSZRL, t. I. 347, t. II. 485.
- 53 A feltehetően Andrej Jurjevics által építtetett moszkvai erődfőtmény valószínűleg a Borovickij-dombon, a mostani Kreml délnyugati részén helyezkedett el: *A. Ny. Naszonov*: i.m. 186.
- 54 *V. Ny. Tatyiscsev*: Isztorija Rosszjiskaja. T. III, M-L., 1964, 249. Tatyiscsev szerint Kucska dvorjanyin, míg P. P. Tolocsko szerint bojár volt: *V. Ny. Tatyiscsev*: i.m. 249, *P. P. Tolocsko*: *Drevnyaja Rusz*, 145. *B. A. Ribakov* úgy vélte, hogy Sztepan Ivanovics Kucska udvarháza helyén épült fel az új erődfőtmény: *B. A. Ribakov*: *Kijevszkaja Rusz...*, 551-552.
- 55 *Vö. N. A. Kucskin*: i.m. 64. (térkép)
- 56 *F. Font Márta*: A Kijevi Oroszország megfőtlése a legújabb szovjet szakirodalomban. – Világtörténet, 1989/4, 87.
- 57 PSZRL, t. XXIV, 77.
- 58 Nem soroltuk föl az összes olyan települést, amelynek létrejöttét Dolgorukijnak tulajdonfjták. A szakirodalomban olyan nézet is található, miszerint Jurij alapította a Mocsa folyónál levő Peremisl, a Moskva folyó partján elhelyezkedő Zvenyigorodot, a kljazmai Nerl mellett fekvő Kideksát valamint Mikulint a Sosa folyónál a Gorogyecet a Volga partján: *Ny. Ny. Voronyin*: *Zodcsesztvo Szevero-Vosztocsnoj Ruszi XII-XV vekov. T. I., M.*, 1961, 55-56. Ezen városok Dolgorukij általi alapfása azonban vitatható: *V. A. Kucskin*: i.m. 82-83.
- 59 *L. V. Cserepnin*: *Rusz. Szpornije voproszi isztorii feodalnoj zemelnoj szobsztvennosztyi v 9-15 vv.* In. *A. P. Novoszelvev, V. T. Pasuto, L. V. Cserepnin*: *Putyi razvityija feodalizma. M.*, 1972.
- 60 *I. Ja. Frojanov*: *Kijevszkaja Rusz. Ocserki szocialno-polityicseszkoj isztorii. L.*, 1980.
- 61 *Ju. V. Krivosejev*: *Szocialnaja borba i problema genyeziszta feodalnih otnosenij v Szevero-Vosztocsnoj Ruszi XI-nacsala XIII veka. – Voproszi isztorii, 1988/8.*
- 62 *I. Ja. Frojanov*: i.m. 52.
- 63 1152-ben a volgai bolgárok váratlanul támadást intéztek Jaroszlav ellen, s a külvilágtól elvágott város lakosságát éhség kínozta. Csak nehezen sikerült a rosztoviakat értesíteni, akik a bolgárok ellen vonultak, és legyőzték őket: PSZRL, t. XXIV. 77.
- 64 *A. Ny. Naszonov*: i.m. 187.